

Evelina Kristanova

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie

Prasa katolicka w Polsce (1918–1989).

Rekonesans badawczy

The Catholic Press in Poland (1918–1989).

A Preliminary Study

ABSTRAKT

W artykule skupiono się na jednym z najważniejszych i najstarszych mediów Kościoła – prasie katolickiej. Celem postawionym w opracowaniu stał się przegląd stanu jej rozwoju w Polsce od początku II Rzeczypospolitej do przemian demokratycznych 1989 r. Problematyka warta jest zainteresowania badawczego ze względu na rolę jaką pełniła prasa na tle zmieniających się warunków społecznych i politycznych. W latach 1918–1939 sprzyjano rozwojowi czasopism katolickich, natomiast w Polsce Ludowej periodyki te były eliminowane przez władzę z rynku wydawniczego. Podjęta problematyka dotychczas nie budziła większego zainteresowania prasoznawców. Opracowanie powstało głównie na bazie źródeł prasowych, dostępnej literatury przedmiotu, spisów bibliograficznych i katalogów polskich bibliotek cyfrowych. Wykorzystano metody analizy i krytyki piśmiennictwa, analizy zawartości mediów oraz analizy zawartości prasy.

SŁOWA KLUCZOWE:

prasa katolicka 1918–1989,
środki społecznego przekazu

ABSTRACT

The article focuses on one of the most important and oldest media of the Church – the Catholic press. The aim of the study was to review the state of its development in Poland from the beginning of the Second Polish Republic to the democratic transformations of 1989. The issue is worth research interest due to the role played by the press in the context of changing social and political conditions. In the years 1918–1939, the development of Catholic magazines was favored, while in People's Poland these periodicals were eliminated by the authorities from the publishing market. The issues raised so far have not aroused much interest of press scholars. The study was based mainly on press sources, available literature on the subject, bibliographic lists and catalogs of Polish digital libraries. The methods of analysis and criticism of the literature, media content analysis and press content analysis were used.

KEYWORDS:

Catholic press 1918–1989,
means of social communication

WPROWADZENIE

Polskie media katolickie w ostatnim dwudziestolecu były w kręgu zainteresowań historyków i medioznawców w sposób fragmentaryczny. Zagadnienie nie odczekało się całościowych analiz ani jakościowej oceny. Większość opracowań dotyczyła rozwoju mediów o tym profilu po 1989 roku¹. Wstępnie warto zwrócić uwagę na wydania książkowe, których przykład mogą stanowić pozycje autorstwa Damiana Guzka, Mileny Kindziuk, ks. Rafała Leśniczaka czy o. Marcina Wrzosa². Badacze skupili się raczej na wybranej problematyce w różnych okresach historycznych i regionach³. Analizie poddano jednocześnie wyselekcjonowane tytuły

¹ Np. M. W. Kolasa, *Prasa Krakowa w dekadzie przemian 1989–1998*, Kraków 2004; tenże, *Krakowska prasa katolicka u schyłku XX wieku*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2006 nr 4, s. 105–120; E. Kossewska, J. Adamowski, *Media wyznaniowe w Polsce 1989–2004*, Warszawa 2004; E. Kristanova, *Contemporary Polish Community Media and Democracy. An Example of Catholic Periodicals*, „Perspektywy Kultury” 2021 nr 4 (35), s. 405–414; R. Leśniczak, *Czy tygodnik katolicki „Niedziela” poparł Prawo i Sprawiedliwość w kampanii parlamentarnej w 2019 r? Studium medioznawcze*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2020 nr 2, 171–190; tenże, *Polish Catholic press and political communication of the Church on the basis of the 2000–2015 presidential election*, „Political Preferences” 2018 nr 18, s. 37–56; tenże, *Realizacja funkcji informacyjnej i interpretacyjnej przez katolickie media archidiecezji łódzkiej. Wybrane refleksje medioznawcze*, w: A. Gralczyk (red.), *Media lokalne. Doświadczenie i przyszłość*, Warszawa 2021, s. 157–176; A. Lepa, *Prasa katolicka w Polsce – szanse i zagrożenia*, w: A. Słomkowska (red.), *Pięciolecie transformacji mediów*, Warszawa 1995, s. 171–180; G. Łęcicki, *Media katolickie w III Rzeczypospolitej (1989–2009)*, „Kultura – Media – Teologia” 2010 nr 2, s. 112–122; A. Pethe, *Komunikowanie obrazem. Współczesna prasa katolicka w obliczu przemian technologicznych*, „Studia Ekonomiczne” 2017 nr 317, s. 27–41; J. Stala, *Internet – Church – Communication*, „Studia Pastoralne” 2011 nr 7, s. 566–574; A. Tasak, *Katolicyzm a liberalizm. Recepcja liberalizmu na łamach współczesnej, polskiej prasy katolickiej (wybrane zagadnienia)*, „Polityka i Społeczeństwo” 2014 nr 4, s. 70–85.

² D. Guzek, *Media katolickie w polskim systemie medialnym*, Toruń 2016; M. Kindziuk, *Wizerunek medialny ks. Jerzego Popiełuszki w polskiej prasie w latach 1980–1984*, Warszawa 2014; R. Leśniczak, *Wizerunek zgromadzeń zakonnych w prasie polskiej (2013–2016)*, Warszawa 2019; *Oblates missionary press in Europe*, red. M. Wrzos, Poznań 2015; M. Wrzos, *Polskie czasopiśmiennictwo misyjne po II wojnie światowej*, Poznań 2013; D. Zapała, *Media katolickie w archidiecezji Wrocławskiej*, Wrocław 2003.

³ Np. P. Beczek, *Przejawy pornografii według prasy katolickiej w II Rzeczypospolitej*, „Nasza Przeszość” 2020 nr 33, s. 227–257; C. Brzoza, *Cracow Catholic press in 1918–1939*, „Studia Historyczne” 2004 nr 2, s. 187–209; *Czasopisma archiwów, bibliotek i muzeów Kościoła katolickiego*, red. W.W. Żurek, Lublin 2015; J. Giela, *Polska prasa katolicka w diecezji wrocławskiej 1895–1939*, t. 58, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, Lublin 1989; *Media i Kościół. Polityka*

prasowe lub określoną problematykę podejmowaną na ich łamach⁴. Powstały również spisy bibliograficzne oraz katalogi prasy⁵.

informacyjna Kościoła, red. M. Przybysz, K. Marcyńskiego, Warszawa 2011; L. Dyczewski, *Znamiiona prasy katolickiej*, „Mikrus Dziennikarski” 1995–1996 nr 2–3; A. Kaleta, *Polskie katolickie czasopiśmiennictwo misyjne w II Rzeczypospolitej*, Kalisz 2001; E. Kristanova, *Książka na łamach katolickich czasopism społeczno-kulturalnych w Polsce w latach 1945–1953*, Łódź 2012; J. Plis, *Kościół katolicki w Polsce a prasa, radio i film (1918–1939)*, Lublin 2001; A. Romanow, *Pielgrzym pelpliński w latach (1869–1920)*, Gdańsk-Pelplin 2007; E. Słoń, *Dostęp do informacji o współczesnej kieleckiej prasie parafialnej*, „Fides” 2014 nr 1, s. 5–94; P. Sołga, *Prasa jako czynnik kształtujący katolicką doktrynę medialną w XIX i XX wieku*, „Res Gestae. Czasopismo Historyczne” 2016 nr 3, s. 170–193; J. Stefaniak, *Polityka władz państwowych PRL wobec prasy katolickiej w latach 1945–1953*, Lublin 1998; J. Walkusz, *Aktywność czasopiśmienniczo-wydawnicza Kościoła katolickiego w Polsce w XIX i XX wieku. Wprowadzenie w problematykę*, w: J. Walkusz (red.), *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 3, Lublin 2004, s. 5–19; B. Warząchowska, *Książka, prasa i biblioteka w działalności Kościoła katolickiego w województwie śląskim (1922–1939)*, Katowice 2012; J. Wiszniewski, *Z historii prasy katolickiej w Polsce. Tygodnik Warszawski 1945–1948*, Kraków 1998; J. Zając, *Czasopiśmiennictwo kościelnej prowincji wileńskiej w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2019.

⁴ J. Jarowiecki, *Katolickie czasopisma dla młodzieży – tradycja i współczesność*, „Gospodarka, Rynek, Edukacja” 2014 nr 4, s. 5–16; A. Kaleta, *Przegląd Powszechny 1884–2005. Charakterystyka i stan badań*, „Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy” 2006 nr 10, s. 85–105; M. M. Kuczkowski, *Dzieje Trzeciego Zakonu Św. Franciszka z Asyżu na ziemiach polskich w latach 1918–1939 w świetle czasopism tercjarskich*, Pelplin 2010; R. Leśniczak, *Did Polish Nationwide Catholic Weekly Newspapers Support Andrzej Duda in the Presidential Campaign in 2020? A Case Study*, „Social Communication” 2021 nr 1, s. 42–57; tenże, *Personalizacja wizerunku prasowego obozu Zjednoczonej Prawicy w okresie pandemii COVID-19. Analiza medjoznawcza „Tygodnika Powszechnego”, „Niedzieli” i „Gościa Niedzielnego”*, w: M. Sokołowski (red.), *Zatruta studnia? Media w czasach pandemii COVID-19*, Toruń 2021, s. 307–334; J. Macała, *Polska prasa katolicka wobec wojny domowej w Hiszpanii 1936–1939*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 1997 nr 20, s. 115–135; R. Mielcarek, *Efektywność funkcjonowania prasy katolickiej w II Rzeczypospolitej*, „Studia Kieleckie” 1994 nr 2, s. 33–47.

⁵ *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918–1944*, red. Z. Zieliński, Lublin 1981; *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1945–1989*, oprac. D. Wielgat, Lublin 1996; *Bibliografia wydawnictw Księgarni św. Wojciecha*, oprac. B. Żynda, Poznań 1970; B. Biela, *Bibliografia zawartości „Studiów Pastoralnych” (2005–2014)*, „Studia Pastoralne” 2015 nr 11, s. 322–341; T. Dusza, *Czasopisma misyjne w polskich bibliotekach*, Warszawa 1980; B. Góra, *Krakowskie katolickie czasopisma religijne okresu dwudziestolecia międzywojennego w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, 2005, https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/2828/38_krakowskie_katolickie_czasopisma_religijne_b_gora.pdf?sequence=1 [dostęp 8.12.2020 r.]; L. Dyczewski, *Działalność wydawnicza Kościoła katolickiego w Polsce międzywojennej*, „Homo Dei” 1974 nr 4; A. Hamryszczak, *Bibliografia zawartości półrocznika „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”. Tomy 1–100*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2014 nr 101, s. 5–90; K. Kosyrczyk, *Prasa katolicka*

W artykule skoncentrowano się na jednym z najważniejszych i najstarszych środków społecznego przekazu – prasie katolickiej od powstania II Rzeczypospolitej do końca 1989 r. Celem postawionym w opracowaniu stał się przegląd dostępnych periodyków na tle zmieniających się warunków społecznych i politycznych. Zainteresowanie prasoznawców dokonywaniem analiz przekrojowych w tym zakresie nie było wystarczające⁶. Badania przeprowadzono głównie na bazie źródeł prasowych, dostępnej literatury przedmiotu, spisów bibliograficznych i katalogów polskich bibliotek cyfrowych. Posłużono się metodami analizy zawartości mediów, analizy i krytyki piśmiennictwa oraz analizy zawartości prasy⁷.

orężem prawdy, Katowice 1939; S. Krukowski, *Bibliografia zawartości czasopisma „Studia Polonijne”: tomy 22–26*, „Studia Polonijne” 26 (2006), s. 289–302; *Polskie czasopisma religijno-społeczne w XIX w. Materiały do katalogu*, red. B. Lesisz i in., Warszawa – Lublin 1988; R. Żmuda, *Bibliografia piśmiennictwa o polskich bibliotekach kościelnych za lata 2006–2010*, „Fides” 2014 nr 2, s. 111–184; A. Lepa, *Katalog prasy katolickiej w Polsce*, Łódź 1994; E. Lubojańska, *Gość Niedzielny – charakterystyka dodatków do czasopisma w latach 1923–1939*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2009 nr 28–29, s. 149–165; R. Niparko, *Dwutygodnik Katechetyczny i Duszpasterski’ 1897–1910. Bibliografia analityczna*, Poznań 2007; J. Siuda, *Krakowskie czasopisma katolickie w wersji elektronicznej: przegląd i omówienie*, „Fides” 2000 nr 27, s. 289–302; A. Szafran-Bartoszek, *Bibliografia „Przeglądu Katechetycznego” 1946–1948*, 2001 nr 10, s. 187–198; W. Umiński, *Czasopisma wydawane przez Zgromadzenie Księża Misjonarzy św. Wincentego w XIX i XX w.*, „Folia Historica Cracoviensia” 2006 nr 12, s. 119–129; M. Wrzos, *Bibliografia polskich czasopism misyjnych*, Poznań 2014; Z. Zieliński, *Środki propagandowe Kościoła katolickiego w Polsce 1918–1939*, w: *Ojczyzna i wolność*, Lublin 2000, s. 217–232.

⁶ Ukazały się jak dotąd następujące opracowania: C. Lechicki, *Polskie czasopiśmiennictwo katolickie w latach 1833–1914*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1983 nr 1, s. 19–42; tenże, *Polska prasa katolicka 1945–1948*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1983 nr 2; C. Lechicki, *Prasa katolicka Drugiej Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1983 nr 2, s. 45–70; tenże, *Rzut oka na sto lat polskiego czasopiśmiennictwa katolickiego (1833–1939)*, „Novum” 1975 nr 1–3, s. 76–92; tenże, *W sprawie dziennika katolickiego w Warszawie*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1981 nr 2; tenże, *Z badań nad międzywojennym czasopiśmiennictwem katolickim w Polsce*, „Sprawozdanie z Czynności Wydawniczej i Posiedzeń Naukowych KUL” 1969 nr 17; P. Pazik, *Political Catholicism in Poland in 1945–1948. An Overview of Political Activity of Catholics*, „Kwartalnik Historyczny” 2018 nr 2, s. 111–142; C. Strzeszewski, *Katolickie czasopiśmiennictwo społeczne w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1979 nr 6, s. 29–49; M. Wrzos, *Polskie czasopiśmiennictwo misyjne po II wojnie światowej. Studium misjologiczno-prasoznawcze*, Poznań 2013.

⁷ S. Cisek, *Metoda analizy i krytyki piśmiennictwa w nauce o informacji i bibliotekoznawstwie w XXI wieku*, „Przegląd Biblioteczny” 2010 nr 78, s. 273–284; *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, red. A. Hess, M. Lisowska-Magdziarz, A. Szymańska, Kraków 2018; W. Pisarek, *Analiza zawartości prasy*, Kraków 1983; I. Tetelowska, *Analiza i ocena zawartości dzienników*, cz. 1 i 2, „Zeszyty Prasoznawcze” 1960 nr 1 i nr 5/6; też, *Analiza zawartości*

Rozważania należy rozpocząć od przypomnienia definicji prasy katolickiej oraz jej typologii. Omawiany segment określano dotąd dwojako. O formalnej przynależności do niego decydowało posiadanie asystenta kościelnego, który miał zaświadczyć o zgodności wypowiedzi publicystycznych z nauką społeczną Kościoła. W różnych okresach historycznych do tej grupy zaliczano też niesłusznie czasopisma, które podejmowały jedynie zagadnienia religijne a często reprezentowały interesy panującej władzy. W latach 1945–1989 rolę w rozbijaniu środowisk katolickich pełniła prasa Stowarzyszenia PAX oraz Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego⁸. Jednoznaczne zatem określenie, czy dany tytuł prasowy należy do omawianej kategorii pism, wymaga oceny krytycznej na tle warunków społecznych i politycznych.

Prasę katolicką charakteryzowano jako „środek komunikacji społecznej w postaci wydawnictw periodycznych uznających chrześcijańską hierarchię wartości”⁹. Zdefiniowano również „prasę kościelną” i „wyznaniową”¹⁰. Dekret papieża Pawła VI o środkach społecznego przekazu *Inter mirifica* (1963) nawoływał w treści do popierania „dobrej prasy”. Z założenia miała ona „urabiać, umacniać i szeryć” opinię publiczną zgodną z prawem naturalnym i nauką społeczną Kościoła.

gazet – wstępne studium funkcjonalnej typologii prasy, „Zeszyty Prasoznawcze” 1962 nr 4; też, *Szkice prasoznawcze*, w: P. Dubiel, W. Pisarek (red.), *Wybór rozpraw i artykułów*, Kraków 1972; S. Pamuła, *Metoda analizy zawartości prasy*, Częstochowa 1996; K. Szczepaniak, *Zastosowanie analizy treści w badaniach artykułów prasowych – refleksje metodologiczne*, „Acta Universitas Lodzensis. Folia Sociologica” 2012 nr 42, s. 83–112.

⁸ Zob. *Ewolucja ideowo-polityczna Stowarzyszenia PAX w okresie pierwszych miesięcy „Karnawału Solidarności” (sierpień-grudzień 1980)*, „Athenaeum” 2017 nr 54, s. 99–136; A. Dudek, *Program Stowarzyszenia PAX. Realizm, koniunkturalizm czy utopia?*, „Politeja” 2013 nr 25, s. 69–78; *Komu służył PAX*, red. S. Bober, Warszawa 2008; C. Kuta, *Rola i znaczenie prasy Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego*, w: S. Ligarski i R. Łatka (red.), *Oficjalna prasa w PRL*, Szczecin-Warszawa 2020, s. 113–125; A. Micewski, *Współrzędzić czy nie kłamać?*, Kraków 1981; A. Orzełek, *U źródeł ruchu katolików „społecznie postępowych”. Zapis nieopublikowanej dyskusji działaczy i publicystów Stowarzyszenia PAX pt. „Jak doszło do powstania »Dziś i Jutro«” z 1975 r.*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2021 nr 3, s. 587–621; T. Sikorski, *Orientacje ideowo-polityczne środowisk katolików świeckich w Polsce (1956–1972)*, w: M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman (red.), *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2, Szczecin-Warszawa 2017, s. 101–139; T. Sikorski, *Frona. Rozłam w Stowarzyszeniu PAX w 1955 roku. (Geneza – przebieg – konsekwencje)*, „Dzieje Najnowsze” 2018 nr 1, s. 201–227.

⁹ *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, s. 263–264.

¹⁰ Szerzej o dokumentach Kościoła dotyczących mediów zob. K. Pokorna-Ignatowicz, *Kościół w świecie mediów. Historia-dokumenty-dylematy*, Kraków 2002.

Innym starszym terminem, który możemy napotkać w literaturze przedmiotu to „prasa konfesyjna” czy „prasa Kościoła katolickiego”. Odróżniono też prasę katolicką od „prasy religijnej”¹¹. Niekiedy w opracowaniach autorzy nadawali prasie katolickiej miano wydawnictw „nie sprzeciwiających się dogmatom i moralności chrześcijańskiej”¹². Funkcjonuje również określenie „prasa katolików” czy „media katolików”¹³ jako szersze ujęcie segmentu, w którym podejmowana jest problematyka katolicka przez osoby świeckie.

Dotychczas dokonywano mniej lub bardziej precyzyjnych typologii omawianej kategorii periodyków. Szczegółowy i trafny podział pism parafialnych w latach 1918–1939 przedstawił Wojciech Dudka¹⁴. Z przeglądu literatury naukowej wynika, że ponadczasowy charakter w typologiach posiadała kategoria odbiorców. Wyróżniano w niej przeważnie czasopisma dla duchowieństwa (diecezjalne, zakonne), popularne dla ludu (pisma dla rodzin, parafialne, młodzieżowe, dla chorych itp.), naukowe oraz społeczno-kulturalne i literackie.

PERIODYKI KATOLICKIE W LATACH 1918–1939

Kościół hierarchiczny w latach 1918–1939 w pełni docenił prasę jako najważniejszy środek w upowszechnianiu wartości chrześcijańskich¹⁵. Prężnym ośrodkiem wydawniczym czasopism katolickich był Poznań¹⁶. Powstały liczne nowe periody-

¹¹ M. Glogier, *Prasa parafialna*, w: E. Chudziński (red.), *Słownik wiedzy o mediach*, Warszawa – Bielsko-Biała 2007, s. 149–153.

¹² Por. E. Kristanova, *Program społeczny i kulturalny „Tęczy” (1927–1939) na tle prasy katolickiej w II Rzeczypospolitej*, Łódź 2006, s. 5; A. Lepa, *Katalog...*, dzieło cyt., s. 4; W. Mysłek, *Kościół katolicki w Polsce*, Warszawa 1966, s. 190.

¹³ E. Kur, *„Tygodnik Powszechny. Wobec problemów edukacji polonistycznej w latach 1945–1989 (na tle polityki oświatowej)*, Siedlce 2013, s. 16.

¹⁴ Np. W. Dudka, *Typologia prasy parafialnej Kościoła Rzymskokatolickiego w okresie II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2008 nr 1–2, s. 35–56; ponadto o prasie parafialnej pisali m.in. J. Kapuściński, *Osiągnięcia historiograficzne księży diecezji częstochowskiej na łamach prasy parafialnej w okresie II Rzeczypospolitej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2019 nr 111, s. 93–113; P. Olszewski, *Rys historyczny rozwoju prasy parafialnej w diecezji katowickiej do roku 1941*, „Fides” 2018 nr 2, s. 121–146.

¹⁵ K. Kosyrzyk, *Prasa katolicka orężem prawdy*, Katowice 1939; J. Mazurek, *Stwórzmy prasę katolicką, czyli przyczynmy się do poszerzania Towarzystwa dla Popierania Prasy Katolickiej*, Kraków 1914; F. Radziwiłł, *Znaczenie i potrzeba prasy katolickiej*, Kraków 1912.

¹⁶ Szerzej zob. P. Nowak, *Poznań jako ośrodek wydawniczy w dwudziestoleciu 1919–1939*, Poznań 1997.

ki, chociaż nadal dominowały pisma zakonne¹⁷. W latach dwudziestych sensacyjny sposób przekazu informacji przy jednoczesnym zachowaniu jej rzetelności stał się atrakcyjną formą wypowiedzi dziennikarskiej. Dzienniki sensacyjne szybko zaczęły zdobywać popularność oraz przejmować dotychczasowy rynek czytelnicy. Przykładem powiązania sensacyjności z katolicyzmem był „Mały Dziennik” (1935–1939) pod redakcją Mariana Wójcika w Niepokalanowie. Na jego łamach propagowano „zdrową sensację”. Dzienny nakład w 1936 r. osiągnął ponad 200 tys. egzemplarzy. Założony z inicjatywy św. Maksymiliana Kolbego uchodził za fenomen wydawniczy ojców franciszkanów¹⁸. Szeroki odbiór zyskiwał m.in. dzięki cenie, która wynosiła połowę kosztów najbardziej znanych dzienników II Rzeczypospolitej¹⁹. Do grona prasy katolickiej, niesłusznie w tym czasie zaliczano natomiast krakowski dziennik „Głos Narodu” (1893–1939)²⁰.

Do ludu adresowano „Rycerza Niepokalanej” (1922–1952, 1981–) drukowanego również przez franciszkanów w Niepokalanowie od 1927 r. Miesięcznik w najlepszym okresie osiągnął nakład 800 tys. egzemplarzy. Wersję dla młodszego czytelnika stanowił „Rycerzyk Niepokalanej”. W 1923 r. czytelnicy otrzymali

¹⁷ Por. A. Paczkowski, *Prasa polska w latach 1918–1939*, Warszawa 1980, s. 296.

¹⁸ Zob. O. Bergmann, *Oblicza modernizacji Drugiej Rzeczypospolitej na przykładzie informacyjnych aspektów ogłoszeń prasowych „Przewodnika Katolickiego” (1936) i „Małego Dziennika” (1937)*, „Klio” 2013 nr 1, s. 99–138; J. Pietkiewicz, „Mały Dziennik” jako przedsięwzięcie medialne. Geneza i zarys charakterystyki czasopisma, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 2015 nr 95, s. 125–147; J. Pietkiewicz, *Pomiędzy diagnozą rzeczywistości a kreacją stereotypów. Problematyka publicystyki „Małego Dziennika” w Drugiej Rzeczypospolitej*, Łódź 2016 [nieopublikowana drukiem praca doktorska obroniona na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego pod kierunkiem prof. P. Waingertnera] <https://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/20365/Jakub%20Pietkiewicz%20Pomi-%C4%99dzy%20diagnoz%C4%85%20rzeczywisto%C5%9Bci%20a%20kreacj%C4%85%20stereotypu.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp 17.04.2021 r.]; J. Rudziński, *Św. Maksymilian Maria Kolbe jako wydawca i dziennikarz*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1992 nr 3–4, s. 196–202.

¹⁹ E. Banaś, *Publiczność i zasięg oddziaływania „Małego Dziennika”*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1988 nr 3, s. 89–95; Szerzej o prasie sensacyjnej zob. A. Bańdo, *Nie tylko krew na pierwszej stronie. Problematyka kulturalna na łamach „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” w latach 1918–1939*, Kraków 2006; W. Władyka, *Krew na pierwszej stronie. Sensacyjne dzienniki Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1982.

²⁰ C. Lechicki, *Krakowski „Głos Narodu” w latach 1914–1939*, „Studia Historyczne” 1973 nr 3; M. Ordyłowski, *Problematyka olimpijska w prasie polskiej okresu zaborów na przykładzie krakowskiego dziennika „Głos Narodu”*, „Kwartalnik Naukowy Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu” 1994 nr 3.

natomiast „Gościa Niedzielnego” z podtytułem „Tygodnik dla ludu katolickiego Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego”. Odegrał on znaczenie w szerzeniu wartości narodowych i katolickich na Śląsku. Publicyści odnosili się na jego łamach do bieżących wydarzeń politycznych oraz relacji państwa z Kościołem²¹. Trzy lata później powstał „Mały Gość Niedzielny” przeznaczony dla dzieci.

W latach dwudziestych sensacyjny sposób przekazu informacji przy jednoczesnym zachowaniu jej rzetelności stał się atrakcyjną formą wypowiedzi dziennikarskiej. Dzienniki sensacyjne szybko zaczęły zdobywać popularność oraz przejmować dotychczasowy rynek czytelniczy.

Kolejnym tygodnikiem, który pojawił się na rynku była popularna „Niedziela”²². Założona przez Piusa XI Akcja Katolicka w 1928 r. wraz z jej głównym organem prasowym „Ruchem Katolickim” przyczyniły się z kolei do aktywności świeckich w Kościele.

Kluczowe dla rozwoju prasy tego okresu było powstanie Katolickiej Agencji Prasowej (KAP), która funkcjonowała w latach 1927–1939. Dotychczas badaczy zainteresował polityczny kontekst jej działalności pod kierownictwem księży Józefa Gawliny i Zygmunta Kaczyńskiego²³. Sprzyjające warunki wynikały

²¹ A. Grajewski, *Twój Gość*, Katowice 2008; E. Lubojańska, *Reklama książki i prasy na łamach „Gościa Niedzielnego” (1923–1939)*, „Fides” 2012 nr 1, s. 127–150; R. Śpiewak, *Spółczesność, naród, państwo na łamach „Gościa Niedzielnego” (1923–1939)*, Katowice 2022.

²² Zob. A. Bajor, Z. Żmigrodzki, *Tygodnik katolicki „Niedziela” 1926–1939*, Częstochowa 2002; J. Dzierżyńska-Mielczarek, *Tygodnik katolicki „Niedziela” w latach 1981–2014*, „Kultura – Media – Teologia” 2016 nr 24, s. 127–143; W. Pazera, *Kerygmat w prasie na przykładzie tygodnika „Niedziela” w latach 1945–1953*, Częstochowa 2001; R. Śpiewak, W. Widera, *The Mission of the Catholic Church for the State in the Discourse of “Gosc Niedzielny” during Poland’s Interwar Period*, “Religions” 2021 nr 12 <https://doi.org/10.3390/rel12030188>.

²³ M. Szczepaniak, *Katolicka Agencja Prasowa – utworzenie i działalność pod kierunkiem ks. Józefa Gawliny*, „Polonia Sacra” 2015 nr 3, s. 177–198; M. Szczepaniak, *Prasa katolicka*

także z zawartego wcześniej w 1925 r. konkordatu między rządem RP a Stolicą Apostolską.

Warto wspomnieć również o powstałej w tym czasie kategorii pism społeczno-kulturalnych skierowanych do inteligencji. W profil katolicki wpisywały się popularna „Tęcza” (1927–1939) czy wysoko oceniana „Kultura” (1936–1939), wy-

Kluczowe dla rozwoju prasy tego okresu było powstanie Katolickiej Agencji Prasowej (KAP), która funkcjonowała w latach 1927–1939.

dawane w Poznaniu. Oryginalnym pismem o profilu filozoficznym było „Verbum” (1934–1939)²⁴. Periodyki te różniły się charakterem, poziomem i atrakcyjnością. Profil społeczno-kulturalny a zarazem familijny posiadał warszawski miesięcznik

a polityka. *Casus ks. Zygmunta Kaczyńskiego*, „Polonia Sacra” 2017 nr 3, s. 193–211. Zob. też K. Klauza, Z. Skwierczyński, *Katolicka Agencja Prasowa*, w: A. Bednarek (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 1082–1083; KAP wznowiła działalność w 1993 r. pod nazwą Katolicka Agencja Informacyjna (KAI).

²⁴ „Kultura” jak dotąd nie doczekała się monografii jedynie bibliografii zawartości zob. M. Kunowska-Porębna, *Bibliografia zawartości „Kultury” 1936–1939*, Lublin 2008 oraz niewielkich opracowań m.in. C. Lechicki, *Poznańska „Kultura” (1936–1939)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1985 nr 4, s. 47–62; M. Dąbrowska, *Poznańska „Kultura” (1936–1939). Między literaturą i katolicyzmem*, „Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski” 2012 nr 7, s. 301–332; E. Kristanova, *Reklama książki na łamach poznańskiej „Kultury” (1936–1939)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Librorum” 2001 nr 10, s. 107–118; jeśli chodzi o „Verbum” to warto odnotować: A. Bielak, *Krytyka literacka w „Verbum”*, Lublin 2013; E. Kristanova, *Wybrane zagadnienia literackie okresu dwudziestolecia międzywojennego w świetle publikacji kwartalnika „Verbum” (1934–1939)*, w: E. Andrysiak i E. Steczek-Czerniawska (red.), *Region i książka. Szkice z dziejów książki regionalnej*, Kalisz 2016, s. 27–43; *Verbum (1934–1939). Pismo i środowisko*, t. 1, *Materiały do monografii*, red. M. Błońska, M. Kunowska-Porębna, S. Sawicki, Lublin 1976; *Verbum (1934–1939). Pismo i środowisko*, t. 2, *Wybór artykułów*, red. M. Błońska, M. Kunowska-Porębna, S. Sawicki, Lublin 1977; Familijna „Tęcza” doczekała się nielicznych opracowań m.in. E. Kristanova, *Problematyka książki i bibliotek na łamach „Tęczy” (1927–1939)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Librorum” 2005 nr 12 s. 35–49; też, *Promocja książki na łamach „Tęczy” (1927–1939)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Librorum” 2007 nr 14, s. 45–52; F. Lenort, *O poznańskiej „Tęczy” z lat 1927–1939 czyli o magazynie kulturalnym z katolicyzmem w tle*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski” 2009 nr 4, s. 419–441.

pallotynów „Rodzina Polska” (1927–1939)²⁵. W założeniu Kościoła czasopisma te powstawały jako „przeciwwaga” dla liberalnych i popularnych „Wiadomości Literackich” (1924–1939)²⁶. W trendach liberalnych widziano bowiem duże zagrożenie dla obyczajowości, moralności i tradycyjnego wychowania. Rola religijna i kulturowa omawianej grupy periodyków dla ogółu wiernych w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego była znacząca, gdyż stanowiła główne medium masowe.

OKRES II WOJNY ŚWIATOWEJ I LATA 1945–1989

Sprzyjających warunków prasie katolickiej nie przysporzył wybuch II wojny światowej ani okupacja hitlerowska. Antykościelna polityka wynikała z postrzegania polskiego duchowieństwa jako przeciwnika. Dlatego też zamknięto wydawnictwa kościelne i dotychczasowe tytuły prasowe. Dyrektorzy zlikwidowanej KAP rozpoczęły działalność na emigracji. Ks. Gawlina został duszpasterzem emigracji od 1942 r., a ks. Kaczyński pełnił funkcję ministra w rządzie polskim na uchodźstwie w latach 1943–1944²⁷. W czasie działań wojennych z pism katolickich od 1941 r.

²⁵ E. Kristanova, *Ilustrowany miesięcznik społeczno-kulturalny i literacki „Rodzina Polska” (1927–1939). Ogólna charakterystyka pisma*, w: E. Andrysiak (red.), *Ludzie i książki. Studia i szkice bibliologiczno-biograficzne*, Łódź 2011, s. 283–301; też, *Reklama książki na łamach „Rodziny Polskiej” (1927–1939)*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2009 nr 2, s. 27–47; też, *Wizerunki kulturowe kobiet dwudziestolecia międzywojennego w miesięczniku „Rodzina Polska” (1927–1939)*, „Journal of Modern Science” 2022 nr 1, s. 305–322; G. Michalski, *Miejsce i zadania kobiety w rodzinie katolickiej w przekazie miesięcznika „Rodzina Polska” (1927–1939)*, „Wychowanie w Rodzinie” 2018 nr 1, s. 101–115.

²⁶ Jeden z najlepiej opracowanych tygodników okresu dwudziestolecia międzywojennego m.in. M. Czarnecki, *U źródeł polskiego liberalizmu. „Wiadomości Literackie” wobec Kościoła katolickiego w latach 1924–1939*, Radom 2004; R. Habielski, „*Wiadomości Literackie*” 1924–2004, „*Studia Medioznawcze*” 2004 nr 3, s. 95–109; E. Szawerdo, „*Nyugat*” na Węgrzech – „*Wiadomości Literackie*” w Polsce, Warszawa 2006; M. Szpakowska, „*Wiadomości Literackie*” prawie dla wszystkich, Warszawa 2012; A. Zawiszewska, *Zachód w oczach liberałów. Literatura niemiecka, francuska i angielska na łamach „Wiadomości Literackich” (1924–1939)*, Szczecin 2006; „*Wiadomości Literackie*” 1934–1939. *Bibliografia zawartości*, oprac. A. Czachowski, Wrocław 1999; *Wiadomości Literackie (1924–1939). Wybór*, oprac. A. Zawiszewska, Warszawa 2015; *Wiadomości Literackie 1924–1933. Zestawienie treści, indeks ilustracji, pseudonimy i kryptonimy*, oprac. M. Toporowski, Warszawa 1939.

²⁷ Szerzej zob. R. Gajewski, *Ks. Zygmunt Kaczyński — kapłan i polityk*, Lublin 2013.

kontynuowano jedynie „Rycerza Niepokalanej” oraz „Kielecki Przegląd Diecezjalny” i „Kronikę Diecezji Sandomierskiej” od 1943 roku²⁸.

Władze Polski Ludowej niechętnie nastawione do katolicyzmu uniemożliwiły reaktywowanie Katolickiej Agencji Prasowej. Wydawanie czasopism Kościoła pomimo pozornych swobód i powstania nowych tytułów prasowych w latach 1945–1948 zaczęto ograniczać.

Władze Polski Ludowej niechętnie nastawione do katolicyzmu uniemożliwiły reaktywowanie Katolickiej Agencji Prasowej. Wydawanie czasopism Kościoła pomimo pozornych swobód i powstania nowych tytułów prasowych w latach 1945–1948 zaczęto ograniczać. Powodem były cenzura, konieczność uzyskania koncesji czy reglamentacja papieru²⁹. Oficjalne i propagandowe informacje

²⁸ J. Stefaniak, dz. cyt., s. 17; zob. też K. Woźniakowski, *Polskojęzyczna prasa godzinowa 1939–1945 w tzw. Starej Rzeszy*, Kraków 2001.

²⁹ Szerzej zob. A. Chamera-Nowak, *Książka a stalinizm*, Warszawa 2019; K. Kamińska, *Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk wobec „Tygodnika Powszechnego” na przełomie lat 50. i 60. ub. Wieku*, „*Studia Medioznawcze*” 2013 nr 4, s. 95–111; też, „*Felieton mocno jątrzący*”, czyli cenzura wobec publicystyki Stefana Kisielewskiego (w latach 1957–1961), „*Zeszyty Prasoznawcze*” 2014 nr 4, s. 725–748; E. Kristanova, *Przepuszczone przez cenzurę. Zagadnienia literackie w „Tygodniku Powszechnym” (1945–1953) jako wyraz starcia światopoglądowego środowiska katolików z obozem marksistowskim*, w: Z. Romek i K. Kamińska-Chełminiak (red.), *Cenzura w PRL. Analiza zjawiska*, Warszawa 2017, s. 159–175; M. Patelski, *Cenzura komunistyczna wobec Kościoła katolickiego i prasy katolickiej w Polsce 1945–1957. Casus Śląska Opolskiego*, w: Z. Romek, K. Kamińska-Chełminiak (red.), *Cenzura w PRL. Analiza zjawiska*, Warszawa 2017, s. 125–144; I. Pietrzakiewicz, M. Rogoż, *Prewencyjne ingerencje cenzorskie w „Tygodniku Powszechnym” na przełomie lat 40. i 50.*, „*Rocznik Historii Prasy Polskiej*” 2011 nr 1/2, s. 143–170; M. Rogoż, *„Tygodnik Powszechny” w 1949 roku w świetle wtórnych ocen cenzorów Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk*, „*Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy*” 2011 nr 3, s. 105–119; T. Strzyżewski, *Wielka księga cenzury PRL w dokumentach*, Warszawa 2015; P. Swacha, *Cenzura wobec Głosu Katolickiego na przełomie lat 40. i 50. XX wieku*, „*Zeszyty Prasoznawcze*” 2017 nr 3, s. 596–611.

o życiu zaczęto natomiast drukować na łamach „Biuletynu Informacyjnego” Polskiej Agencji Prasowej.

Grupa periodyków katolickich chociaż osiągnęła w okresie PRL-u zaledwie 5% ogółu wydawanych tytułów prasowych, to przyczyniła się do tworzenia środowisk³⁰. W pierwszych latach powojennych powstały trzy tygodniki, które skupiły katolików świeckich o odmiennych poglądach. Były nimi radykalny wobec nowej władzy „Tygodnik Warszawski” (1945–1948), bardziej ugodowy „Tygodnik Powszechny” (1945–1953, 1956–) oraz współpracujące z władzą „Dziś i Jutro” (1945–1956)³¹. Miesięcznikiem środowiskowym inteligencji stał się również

³⁰ A. Domska, *Ograniczenia wolności prasy w PRL*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2011 nr 84, s. 89.

³¹ Np. M. Biełaszkowski, A. Friszke, *Między wojną a więzieniem. Młoda inteligencja katolicka*, Warszawa 2015; M. Biełaszkowski, *Rola prasy w kształtowaniu się środowisk katolickich w latach 1945–1948. Casus „Tygodnika Powszechnego”, „Tygodnika Warszawskiego” i „Dziś i Jutro”*, w: R. Habielski i D. Rafalska (red.), *Aparat represji wobec inteligencji w latach 1945–1956*, Warszawa 2010, s. 15; R. Graczyk, *Spory ideowo-polityczne w kręgu „Tygodnika Powszechnego” w latach 1945–1953*, w: J. Kloczkowski (red.), *Temat polemiki: Polska. Najważniejsze polskie spory ideowo-polityczne*, Kraków 2012, s. 315–333; M. Biełaszkowski, „Tygodnik Warszawski” i jego środowisko (1945–1948), „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2007 nr 4, s. 77–83; M. Biełaszkowski, R. Graczyk, *Stanowisko katolików świeckich z „Tygodnika Warszawskiego”, „Tygodnika Powszechnego” oraz „Dziś i Jutro” wobec władzy i ideologii komunistycznej w latach 1945–1948*, w: R. Łatka, B. Szlachta (red.), *Polskie wizje i oceny komunizmu po 1939 roku*, Kraków 2015, s. 235–239; W. Chmielewski, *Likwidowanie wydawnictw i prasy katolickiej w Polsce w drugiej połowie lat czterdziestych XX wieku*, „Wychowanie w Rodzinie” 2018 nr 1, s. 117–140; R. Graczyk, *Cena przetrwania? SB a Tygodnik Powszechny*, Warszawa 2011; R. Graczyk, *Początki „Tygodnika Powszechnego”*. Piwowarczyk — Świącicki — Stomma — Turowicz, w: J. Sulikowska i A. Sulikowski (red.), *Stulecie urodzin Jerzego Turowicza*, Szczecin 2015, s. 13–31; R. Graczyk, *Realizm polityczny „Tygodnika Powszechnego” (1945–1989)*, „Politeja” 2013 nr 25, s. 79–112; M. Jagiełło, *Próba rozmowy. Szkice o katolicyzmie odrodzeniowym i „Tygodniku Powszechnym” 1945–1953*, t. 2: „Tygodnik Powszechny” i komunizm 1945–1953, Warszawa 2001; *Krąg Turowicza. Tygodnik, czasy, ludzie 1945–1999*, red. W. Bereś, K. Burnetko, J. Podsadecka, Fundacja Świat Ma Sens, Kraków 2012; E. Kristanova, *On literary issues in Tygodnik Powszechny (1945–1953)*, Saarbrücken 2016; E. Kristanova, *Reklama książki na łamach „Tygodnika Warszawskiego (1945–1948)”*, w: D. Degen i M. Fedorowicz (red.), *Od książki dawnej do biblioteki wirtualnej*, Toruń 2009, s. 245–263; E. Kristanova, „Tygodnik Warszawski” (1945–1948) a władza komunistyczna, w: D. Degen i J. Gzella (red.), *Niewygodne dla władzy. Ograniczanie wolności słowa na ziemiach polskich w XIX i XX w.*, Toruń 2010, s. 357–374; E. Kristanova, „Tygodnik Warszawski” (1945–1948) na tle polskiej prasy katolickiej pierwszych lat po II wojnie światowej, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2008 nr 17, s. 247–255; G. Kucharczyk, *Ofensywa „Tygodnika Warszawskiego”*, w: *Chrześcijaństwo-narodowi. Szkice z historii idei*, Dębogóra 2009, s. 127–49; *Niezłomni w epoce fałszywych proroków. Środowisko „Tygodnika Warszawskiego” (1945–1948)*, red.

krakowski „Znak” (1946–). Do wybranego kręgu odbiorców kierowano natomiast specjalistyczny „Przegląd Katechetyczny” (1946–1948). Środowisko katolików świeckich w Warszawie powołało także do życia miesięcznik społeczno-kulturalny „Więź” (1958–) pod redakcją Tadeusza Mazowieckiego³². Zespół „Więzi” od początku powstania pisma akceptował zasady socjalistyczne³³.

W 1945 r. reaktywowano tygodniki diecezjalne „Gościa Niedzielnego” i „Niedzielę”. Sytuację mediów kościelnych w Polsce można zilustrować też na przykładzie ponownych starań o założenie ogólnopolskiego dziennika o tematyce katolickiej³⁴. Od 1947 r. ukazywał się dziennik Stowarzyszenia PAX „Słowo Powszechne”, który nie uzyskał imprimatur władz kościelnych. W 1953 r. nastąpiło apogeum w stosunkach państwo-Kościół, przejawem czego było aresztowanie prymasa Stefana Wyszyńskiego. Zamknięto też prawie wszystkie periodyki katolickie. Wymieniono składy osobowe redakcji m.in. „Głosu Katolickiego”, „Gościa Niedzielnego”, „Tygodnika Katolickiego” i „Tygodnika Powszechnego”³⁵. O ostatnim z wymienionych tytułów prasowych Stefan Kisielewski w 1969 r. pisał mało pochlebnie: „Zebranie redakcyjne <Tygodnika> robi przykre wrażenie – ci ludzie nie mają

T. Sikorski, M. Kulesza, Warszawa 2013; J. R. Nowak, *Obłudnik Powszechny*, Warszawa 2003; A. Orzełek, *Spory o romantyzm i realizm historyczny na łamach prasy polskich katolików świeckich w latach 1945–1953*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2020 nr 2, s. 203–231; S. Pamuła, *The role of „Tygodnik Powszechny” in the process of democratic transformation in Poland*, Kraków 1994; A. Romanowski, *Wielkość i upadek „Tygodnika Powszechnego” oraz inne szkice*, Kraków 2011; M. Strzelecka, *Trudne kompromisy. Środowisko „Tygodnika Powszechnego” wobec reform systemu oświaty i wychowania w latach 1945–1989*, Toruń 2009; M. Strzelecka, *Rola wychowania w powojennej rzeczywistości politycznej w publicystyce „Tygodnika Powszechnego” (1945–1953)*, Toruń 1999; R. Wawryniewicz, *Przyczynki do badań nad obliczem politycznym „Tygodnika Powszechnego” i „Tygodnika Warszawskiego” w latach 1945–1948*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1991 nr 1135, *Historia* nr 78, s. 271–91; J. Wiszniewski, *Z historii prasy katolickiej w Polsce. Tygodnik Warszawski 1945–1948*, Kraków 1998; J. Żakowski, *Pół wieku pod włos czyli życie codzienne „Tygodnika Powszechnego” w czasach heroicznych*, Kraków 1999.

³² Szerzej zob. R. Graczyk, *Od uwikłania do autentyczności. Biografia polityczna Tadeusza Mazowieckiego*, Poznań 2015, s. 74–83.

³³ J. Nowak-Jeziorański, M. Winowska, *Korespondencja 1955–1989*, Wrocław 2016, s. 156.

³⁴ Dziennik katolicki starano się utworzyć zarówno w drugiej połowie XIX w., jak też w dwudziestoleciu międzywojennym. Zob. E. Banaś, *Dzienniki katolickie w Polsce do 1939 roku*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1986 nr 1, s. 47–68; C. Lechicki, *Sprawa dziennika katolickiego w Warszawie*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1981 nr 2, s. 5–23.

³⁵ W. Buchner, *Katolicyzm polityczny i jego wrogowie*, „Horyzonty Polityki” 2014 nr 12, s. 99–113; E. Kristanova, *Książka na łamach katolickich czasopism...*, dz. cyt.

pojęcia już nie tylko o redagowaniu pisma, ale o roli, jaką zaprzepaszczają: jedyny w Polsce tygodnik niemarksistowski, niezależny, prywatny, teraz gdy tylu ludzi nie ma gdzie pisać, mógłby odegrać olbrzymią rolę. Tymczasem jest to wciąż nudne, prowincjonalne pisemko. Aż się rzygać chce!"³⁶. Inaczej o krakowskim tygodniku wyraził się natomiast Radosław Ptaszyński: „Stwierdzano, że <Tygodnik Powszechny> jest adresowany do całej inteligencji katolickiej w Polsce, zarówno tzw. starej, jak i nowej – inteligencji technicznej, pochodzącej z awansu społecznego, przeżywającej wątpliwości religijne lub nieposiadającej *sensus catholicus*, słabo znającej katolicyzm, grupy poszukującej”³⁷. W latach 1969–1997 wydawano stołeczny „Chrześcijanina w Świecie” jako organ Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych. Następująco pisał o nim Janusz Zabłocki: „Załatwiliśmy sobie zgodę na wprowadzenie dwumiesięcznika do normalnej sprzedaży w prenumeracie i w kioskach Ruchu, a przy okazji i zwiększenie jego nakładu. Stał się zatem odtąd normalnym periodykiem – jak <Więź> czy <Znak>”³⁸.

Największe nakłady osiągnął miesięcznik „Rycerz Niepokalanej”, którego prasa partyjno-rządowa traktowała po macoszemu. Podobnie ustosunkowywano się do popularnych pism zakonnych takich, jak: „Kółko Różańcowe”, „Pochodnia Seraficka”, „Królowa Apostołów”, „Pokłosie Salezjańskie”, „Róża Duchowna” i „Salwator”. Kurie diecezjalne po 1945 r. zaczęły wydawać druki urzędowe m.in. „Kronikę Diecezjalną”, „Miesięcznik Duszpasterski” czy „Wiadomości Diecezjalne”³⁹. Kuria Włocławska upowszechniała redagowany przez ks. Stefana Wyszyńskiego „Ład Boży” (1945–1953, 1982–1997)⁴⁰.

Kolejną grupę pism tworzyły te związane z apostołstwem świeckich, jak „Apostolstwo Chorych”, „Caritas” czy „Posłaniec Serca Jezusowego”. Do osobnej kategorii należały czasopisma seminariów duchownych m.in. „Ateneum Kapłańskie”, poznańska „Msza Święta”, kielecka „Współczesna Ambona”. Teologiczne periodyki naukowe reprezentowały natomiast „Ruch Biblijny i Liturgiczny”

³⁶ S. Kisielewski, *Dzienniki*, Warszawa 1996, s. 166.

³⁷ R. Ptaszyński, *Stommizm. Biografia polityczna Stanisława Stommy*, Kraków 2018, s. 279.

³⁸ J. Zabłocki, *Dzienniki*, t. 2: 1966–1975, Warszawa 2011, s. 607.

³⁹ M. Ciećwierz, *Z problematyki czasopiśmiennictwa katolickiego w latach 1945–1948*, „Zeszyty Naukowe Filii UW w Białymstoku”, *Prace Historyczne, Humanistyka* t. 9 nr 50, s. 187–202.

⁴⁰ K. Rulka, „Ład Boży” w latach 1982–1997, „*Studia Wrocławskie*” 2011 nr 13, s. 248–272.

(Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie), „Nasza Przeszłość” (Instytutu Teologicznego księży Misjonarzy w Krakowie), „Polonia Sacra” (Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego), „Roczniki Filozoficzno-Teologiczne” (KUL), „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” (Towarzystwa Naukowego KUL). W charakterze kurialnych biuletynów diecezjalnych wydawano „Kielecki Przegląd Diecezjalny” czy „Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej”.

Stowarzyszenie PAX dysponowało licznymi tytułami prasowymi. Oprócz dziennika „Słowo Powszechne” oraz tygodnika „Dziś i Jutro”, upowszechniano „Kierunki”, „Wrocławski Tygodnik Katolików”, „Zorzę” oraz „Życie i Myśl”⁴¹.

Kategoria prasy paxowskiej nie doczekała się dotąd ogólnego opracowania. Kolejną cezurę chronologiczną stanowił rok 1989, po którym omawiane periodyki w systemie demokratycznym weszły na wolny rynek.

Kategoria prasy paxowskiej nie doczekała się dotąd ogólnego opracowania. Kolejną cezurę chronologiczną stanowił rok 1989, po którym omawiane periodyki w systemie demokratycznym weszły na wolny rynek. Dalszy ich rozwój uwarunkowany został przez zmieniające się otoczenie społeczne i polityczne.

WNIOSKI

W II Rzeczypospolitej można dostrzec dbałość hierarchii kościelnej o rozwój prasy. Dostosowywano ją zarówno do potrzeb odbiorców, jak też misji duszpasterskiej Kościoła. Władza nie sprzeciwiała się też rozwojowi mediów katolickich. Początkowo przeważały czasopisma dla kapłanów oraz „dla ludu”, w późniejszym

⁴¹ Szerzej zob. A. W. Kaczorowski, *Dziennikarze „Słowa Powszechnego”. Przypadek Bronisława Komorowskiego*, w: S. Ligarski i R. Łatka, dz. cyt., s. 127–140; tenże, *Nie tylko instynkt państwowy. „Słowo Powszechne” – dziennik Stowarzyszenia PAX w latach 1955–1958*, w: M. Przeperski i P. Sasanka (red.), *Nie tylko „Po Prostu”. Prasa w dobie odwilży 1955–1958*, Warszawa 2019, s. 270–308.

okresie pojawiły się pisma patronackie i rodzinne. Wokół redakcji starano się tworzyć środowiska katolickie. Jedną z udanych inicjatyw środowiskowych był kwartalnik „Verbum”, wyróżniający się oryginalnością przekazu i intelektualizmem.

Radykalnie odmienne warunki redakcje czasopism katolickich posiadały po zakończeniu II wojny światowej. Pomimo trudnej sytuacji polityczno-społecznej w okresie Polski Ludowej oraz cenzury, katolicy utworzyli „Tygodnik Warszawski” i „Tygodnik Powszechny”, skupiające środowiska intelektualne. Redaktorzy czasopism o tym profilu przechodzili z powodów ideologicznych trudne koleje losu. Z większości zamkniętych pism w latach 1948–1953 lub przejętych przez Stowarzyszenie PAX, tylko niektóre reaktywowano w 1956 r. lub w latach 80.⁴² Większość przedstawionych w artykule katolickich tytułów prasowych okresu dwudziestolecia międzywojennego zdigitalizowano w polskich bibliotekach cyfrowych i są dostępne współczesnemu czytelnikowi⁴³. Nie zostały zatem zapomniane, chociaż tylko niektóre z nich doczekały się monografii.

Prasa środowisk katolickich pełniła oprócz oczywistych funkcji wspólnych dla wszystkich rodzajów mediów informacyjnej, kontrolnej, kulturowej czy będącej forum debaty publicznej przede wszystkim rolę integrującą, interpretacyjną i formacyjną. W opracowaniu nie wyczerpano problematyki stanu badań nad prasą katolicką, zasygnalizowano jedynie jej tendencje rozwojowe i zwrócono uwagę na najważniejsze publikacje, zachęcając do dalszych dociekań.

BIBLIOGRAFIA

- Bardel M. (red.), *Ku jedności świata. Wybór artykułów z miesięcznika Znak w 60. rocznicę powstania pisma*, Kraków 2006.
- Dutka W., *Typologia prasy parafialnej Kościoła Rzymskokatolickiego w okresie II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2008 nr 11, 2. 35–56.
- Giela J., *Polska prasa katolicka w diecezji wrocławskiej 1895–1939*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1989 Vol. 58.
- Graczyk R., *Od uwikłania do autentyczności. Biografia polityczna Tadeusza Mazowieckiego*, Poznań 2015.

⁴² W 1982 r. wznowiono m.in. „Przegląd Powszechny”, władze nie pozwoliły natomiast na reaktywowanie drastycznie zamkniętego w 1948 r. „Tygodnika Warszawskiego”.

⁴³ Zob. też E. Kristanova, *Accessing the Political Press of the Second Polish Republic on the Internet*, „The Person and the Challenges” 2021 nr 2, s. 177–201.

- Graczyk R., *Spory ideowo-polityczne w kręgu „Tygodnika Powszechnego” w latach 1945–1953*, w: J. Kloczkowski (red.), *Temat polemiki: Polska. Najważniejsze polskie spory ideowo-polityczne*, Kraków 2012, s. 315–333.
- Guzewicz W., *Leksykon prasy katolickiej diecezji ełckiej*, Ełk 2015.
- Jagiello M., *Próba rozmowy. Szkice o katolicyzmie odrodzeniowym i „Tygodniku Powszechnym” 1945–1953*, Vol. 1–2, Warszawa 2001.
- Jakubowski Z., *„Przegląd Powszechny” 1884–1985*, Warszawa 1987.
- Kamińska-Chełminiak K., *Central Office of Control of the Press, Publications and Performance against the Catholic Press in the Late 50s and 60s. The Case of “Tygodnik Powszechny”*, w: M. Łosiewicz, A. Ryłko-Kurpiewska (red.), *Social and Political Role of the Media*, Gdynia 2015, t. 2, s. 145–161.
- Kamińska-Chełminiak K., *Cenzura państwowa wobec „Tygodnika Powszechnego” w okresie Października ’56*, w: M. Przeperski, P. Sasanka (red.), *Nie tylko „Po Prostu”. Prasa w dobie odwilży 1955–1958*, Warszawa 2019, s. 202–214.
- Kolasa W., *Historiografia prasy polskiej (do 1918 roku). Naukometryczna analiza dyscypliny 1945–2009*, Kraków 2013.
- Kolasa W., *Prasa Krakowa w dekadzie przemian 1989–1998. Rynek, polityka, kultura*, Kraków 1999.
- Lepa A., *Prasa katolicka w Polsce – szanse i zagrożenia*, w: *Pięciolecie transformacji mediów*, red. A. Słomkowska, Warszawa 1995, s. 171–180.
- Lisicka H., *Pluralizm światopoglądowy w koncepcjach politycznych PAX, ChSS, PZKS*, Wrocław 1991.
- Kapuściński J., *Osiągnięcia historiograficzne księży diecezji częstochowskiej na łamach prasy parafialnej w okresie II Rzeczypospolitej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2019 nr 111, s. 93–113.
- Kisielewski S., *Dzienniki*, Warszawa 1996.
- Kosowska E., Adamowski J., *Media wyznaniowe w Polsce 1989–2004*, Warszawa 2004.
- Kristanova E., *Ilustrowany miesięcznik społeczno-kulturalny i literacki „Rodzina Polska” (1927–1939). Ogólna charakterystyka pisma*, w: *Ludzie i książki. Studia i szkice bibliologiczno-biograficzne*, red. E. Andrysiak, Łódź 2011, s. 283–301.
- Kristanova E., *Książka na łamach katolickich czasopism społeczno-kulturalnych w Polsce w latach 1945–1953*, Łódź 2012.
- Kristanova E., *On Literary Issues in Tygodnik Powszechny (1945–1953)*, Saarbrücken 2016.
- Kur E., *„Tygodnik Powszechny. Wobec problemów edukacji polonistycznej w latach 1945–1989 (na tle polityki oświatowej)*, Siedlce 2013.
- Kuta C., *„Działacze” i „Pismaki”. Aparat bezpieczeństwa wobec organizacji katolików świeckich w Krakowie w latach 1957–1989*, Kraków 2009.
- Kuta C., *Relacje „Tygodnika Powszechnego” oraz Stowarzyszenia PAX z hierarchią Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1945–1989* [w:] W. Polak, A. Czwołka, S. Galij-Skarbińska (red.), *Czas próby. Kościół katolicki w okresie PRL*, Toruń 2017, s. 27–47.
- Leśniczak R., *Did Polish Nationwide Catholic Weekly Newspapers Support Andrzej Duda in the Presidential Campaign in 2020? A Case Study*, “Social Communication” 1 (2021), pp. 42–57.

- Leśniczak R., *Personalizacja wizerunku prasowego obozu Zjednoczonej Prawicy w okresie pandemii COVID-19. Analiza medioznawcza „Tygodnika Powszechnego”, „Niedzieli” i „Gościa Niedzielnego”*, w: M. Sokołowski (red.), *Zatruta studnia? Media w czasach pandemii COVID-19*, Toruń 2021, s. 307–334.
- Leśniczak R., *Polish Catholic press and political communication of the Church on the basis of the 2000–2015 presidential election*, „Political Preferences” 18 (2018), pp. 37–56.
- Leśniczak R., *Realizacja funkcji informacyjnej i interpretacyjnej przez katolickie media archidiecezji łódzkiej. Wybrane refleksje medioznawcze*, w: A. Gralczyk (red.), *Media lokalne. Doświadczenie i przyszłość*, Warszawa 2021, s. 157–176.
- Leśniczak, R. J. *Wizerunek zgromadzeń zakonnych w prasie polskiej (2013–2016)*, Warszawa 2019.
- Lubojańska E., *Reklama książki i prasy na łamach „Gościa Niedzielnego” (1923–1939)*, „Fides” 2012 nr 1, s. 127–150.
- Masłowski Z., Swat T., Sędzimir J., *Stowarzyszenie PAX w latach 1945–1985. Informator*, Warszawa 1985.
- Mąkosza P., *Miejsce i rola współczesnych mediów w katechezie*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 2013 nr 5, s. 115–128.
- Micewski A., *Współrzędzić czy nie kłamać. Pax i Znak w Polsce 1945–1976*, Warszawa 1981.
- Nowak-Jeziorański J., Winowska M., *Korespondencja 1955–1989*, Wrocław 2016.
- Olszewski P., *Rys historyczny rozwoju prasy parafialnej w diecezji katowickiej do roku 1941*, „Fides” 2018 nr 2, s. 121–146.
- Orzełek A., *Spory o romantyzm i realizm historyczny na łamach prasy polskich katolików świeckich w latach 1945–1953*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2020 nr 2, s. 203–231.
- Paczkowski A., *Prasa polska 1918–1939*, Warszawa 1980.
- Pazik P., *Political Catholicism in Poland in 1945–1948. An Overview of Political Activity of Catholics*, „Kwartalnik Historyczny” 2018 nr 2, s. 111–142.
- Plis J., *Kościół katolicki w Polsce a prasa, radio i film (1918–1939)*, Lublin 2001.
- Ptaszyński R., *Stommizm. Biografia polityczna Stanisława Stommy*, Kraków 2018.
- Secler B., *Dwie dekady katolickich środków społecznego przekazu w Polsce (1989–2009)*, w: B. Kosmanowa (red.), *Media dawne i współczesne*, Poznań 2010, s. 71–86.
- Serafin M., *„Przegląd Powszechny” w latach 1884–1989. Przyczynek do dziejów polskiego czasopiśmiennictwa katolickiego*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2008 nr 3–4, s. 143–151.
- Stefaniak J., *Polityka władz państwowych PRL wobec prasy katolickiej w latach 1945–1953*, Lublin 1998.
- Strzelecka M., *Trudne kompromisy. Środowisko „Tygodnika Powszechnego” wobec reform systemu oświaty i wychowania w latach 1945–1989*, Toruń 2009.
- Strzeszewski C., *Katolickie czasopiśmiennictwo społeczne w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1979 nr 6, s. 29–49.
- Szczepaniak M., *Prasa katolicka a polityka. Casus ks. Zygmunta Kaczyńskiego*, „Polonia Sacra” 2017 nr 3, s. 193–211.

- Ściślicki P., *Publicystyka ks. Jana Piwowarczyka jako przykład opozycyjnej postawy „Tygodnika Powszechnego” wobec przemian ustrojowych w Polsce w latach 1945–1948*, Kraków 2010.
- Śpiewak R., *Spółceństwo, naród, państwo na łamach „Gościa Niedzielnego” (1923-1939)*, Katowice 2022.
- Śpiewak R., W. Widera, *The Mission of the Catholic Church for the State in the Discourse of “Gosc Niedzielny” during Poland’s Interwar Period*, “Religions” 2021 nr 12 <https://doi.org/10.3390/rel12030188>.
- Tasak A., *Katolicyzm a liberalizm. Recepcja liberalizmu na łamach współczesnej, polskiej prasy katolickiej (wybrane zagadnienia)*, „Polityka i Spółceństwo” 2014 nr 4, s. 70–85.
- Wąrzochowska B., *Współczesna prasa parafialna Archidiecezji Katowickiej*, w: J. Dzienia-kowska, M. Olczak-Kardas (red.), *Książka, biblioteka, informacja. Między podziałami a wspólnotą*, t. 4, Kielce 2015, s. 299–315.
- Wójcik J. (red.), *40 lat ze „Słowem”*, Warszawa 1987.
- Wrzos M., *Bibliografia polskich czasopism misyjnych. Lata 1945–2013*, Poznań 2014.
- Wrzos M., *Główne idee teologiczne, historia i funkcje obłackiego czasopiśmiennictwa misyjnego w Polsce (1926–2016)*, Poznań 2016.
- Wrzos M. (red.), *Oblates missionary press in Europe*, Poznań 2015.
- Wrzos M., *Polskie czasopiśmiennictwo misyjne po II wojnie światowej*, Poznań 2013.
- Wrzos M., *Od czasopism do Web 3.0. Polskie media misyjne po Vaticanum Secundum. Część pierwsza: Rozwój środków społecznego przekazu oraz nauczanie Kościoła na ich temat w polskim czasopiśmiennictwie misyjnym*, “NURT SVD” 2018 nr 2, s. 85–108.
- Zabłocki J., *Dzienniki*, t. 1–3, Warszawa 2008–2013.
- Zawieyski J., *Dzienniki*, t. 1–2, Warszawa 2011–2012.

Biogram

Evelina Kristanova – doktor habilitowany nauk społecznych w dyscyplinie nauk o mediach (Uniwersytet Warszawski), profesor Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie. Ukończyła również licencjat z teologii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Członek Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej (2017–), Society for the History of the Humanities (2021–) i redakcji półrocznika „Nasza Przeszłość” (2021–). Bierze udział w Centralnym Projekcie Badawczym IPN „Władze PRL wobec środowisk twórczych, dziennikarskich i naukowych”. Zainteresowania badawcze: historia mediów, historia polskiej prasy katolickiej, prasa PRL-u, współczesna książka w Bułgarii, wersja zdigitalizowana czasopism. Ostatnio podjęła badania nad audycjami religijnymi Rozgłośni Polskiej RWE. Autorka pięciu książek i ponad 70 artykułów oraz rozdziałów w pracach zbiorowych.

ORCID: 0000-0003-4935-7417